

Apie disertacijų gynimą Vilniaus universiteto Istorijos fakultete

PIRMOJI LIETUVIŲ MOTERŲ JUDĖJIMO ISTORIJA

Apie Virginijos Jurėnienės daktaro disertaciją „Lietuvių moterų judėjimas XIX a. pabaigoje–XX a. pirmoje pusėje“

2004-ieji Vilniaus universiteto istorikų bendruomenei buvo neblogi – šeši jos nariai tapo mokslų daktarais. Vienintelę eksternu parengtą disertaciją *Lietuvių moterų judėjimas XIX a. pabaigoje–XX a. pirmoje pusėje* gruodžio 17 d. Kauno humanitariniame fakultete sėkmingai apgynė Virginija Jurėnienė. Gynimo tarybos nariai: prof. dr. Zenonas Butkus, doc. dr. Arvydas Anušauskas, dr. Arūnas Bubnys, doc. dr. Dalia Marcinkevičienė ir disertaciją oponentė doc. dr. Antanas Kulakauskas ir doc. dr. Algis Povilas Kasperavičius posėdžiavo pirmininkaujant doc. dr. Algirdui Jakubčioniui.

Gausiam kolegų, draugų ir šiaip besidominčių būriui kiek užtrukęs posėdis neprailgo, kadangi V. Jurėnienė disertaciją ir ginamas išvadas pristatė pasitelkdama *Power Point* programą. Tai džiugina, nes humanitarams technologijų taikymas kartais dar dvelkia egzotika.

Nors V. Jurėnienės daktaro disertacija nepretenduoja į metodologines naujoves ir skirtinga tradicinių, aprašomųjų tyrimų kategorijai, tai nemenkina jos reikšmės. Viena vertus, tema reikšminga ir aktuali šiuolaikinės Lietu-

vos visuomenei, nes, anot oponento A. P. Kasperavičiaus, „Lietuvoje po 1990 m. susikūrė nemažai moterų organizacijų, tačiau jos silpnos ir veikiamos feministinių pseudoidėjų mažai dėmesio teskiria realioms skaudžioms problemoms. Vargu ar galima kalbėti apie moterų judėjimo tęstinumą. Tad juo labiau verta žinoti jo istoriją, padaryti sugretinimus, o gal ir pasimokyti“. Kita vertus, disertacija ne mažiau svarbi ir Lietuvos istorijos mokslui. Nors moterų judėjimo ir apskritai padėties klausimai pastaruoju metu vis dažniau tampa socialinių ir humanitarinių mokslų (tarp jų ir istorijos) tyrimų objektu, išsamios studijos, aprėpiančios lietuvių moterų judėjimą nuo jo ištakų XIX a. pabaigoje iki 1940 m., iki šiol nebuvo. Įvertinus kūrybinę (literatūrinę) lietuvių moterų veiklą minimumu laikotarpiu, „nuskriausta“ liko visuomeninė ir politinė veikla, neatskleistas moterų judėjimo indėlis į valstybės kūrimą, visuomenės demokratinimo procesą ir pan. Tačiau Virginija Jurėnienė, išsikelusi tikslą ištirti lietuvių moterų judėjimo formavimąsi ir raidą aprašomuoju laikotarpiu bei parodyti moterų veiklos mastą Lietuvos politiniame ir visuome-

niniame gyvenime, bando bent iš dalies užpildyti šias istoriografijos spragas.

Kurdama, oponento A. Kulakausko nuomone, „pakankamai išsamų ir spalvingą lietuvių moterų judėjimo ir dalyvavimo visuomenės viešajame ir politiniame judėjime (...) vaizdą“, disertantė motyvuotai pasirinktose chronologinėse ribose formuluoja ir sėkmingai sprendžia keletą problemų.

Naudodama lyginamąjį istorijos metodą, V. Jurėnienė apžvelgė moterų judėjimų ištakas ir raidą aplinkiniuose kraštuose (Lenkijoje, Latvijoje, Estijoje, Suomijoje, Rusijoje ir Baltarusijoje). Autorės gebėjimas matyti tiriamąjį objektą platesniame kontekste leido aptarti bendraeuropinius ir tuo pat metu išskirti lokalius lietuvių moterų judėjimo bruožus. V. Jurėnienė, svarbiausiais kriterijais pasirinkusi judėjimo keliamus uždavinius ir jų įgyvendinimą, lietuvių moterų judėjime argumentuotai išskiria keturis pagrindinius etapus: 1) ankstyvasis neorganizuotas judėjimas (XIX a. antroji pusė–1905 m.); 2) pilietybės suteikimo moterims (1905–1919 metai); 3) moterų politinių teisių realizavimo bei 4) moterų politinių teisių apribojimo.

Sėkmingai sprendžiama ir judėjimo ideologinių srovių išsiskyrimo, jų tarpusavio bendradarbiavimo ir konkuravimo problema. Padariusi išvadą, jog XX a. pr. susiformavo du lietuvių moterų judėjimo centrai – liberalusis Vilniuje ir katalikiškasis Kaune – V. Jurėnienė siekė atskleisti, kaip politinės partijos veikė moterų judėjimą. Štai, pavyzdžiui, II Seimo stenogramos byloja apie katalikiškai moterų judėjimo srovei krikdemų vyriausybės skirtas lėšas. Tai silpnino liberalią ir socialdemokratinę judėjimo sroves. O XX a. ketvirtojo dešimtmečio pradžios šaltiniai demonstruoja Lietuvos tautininkų sąjungos palankumą ir finansinę paramą jau liberaliai srovei, siekiant susilpninti katalikiško judėjimo įtaką.

Dar viena disertacijoje analizuojama problema – politinių teisių suteikimas moterims. Remdamasi archyviniais šaltiniais, disertantė teigė, kad politinės teisės lietuviams buvo suteiktos dviem etapais: dalinės – 1918 m. gruodį, o užbaigtas šis darbas 1919 m. lapkritį. Šis skirstymas pareikalavo aptarti dalinių ir visišku politinių teisių sampratą. Nors moterų kovą už visiškas politines teises buvo svarbiausias pirmųjų dviejų judėjimo etapų uždavinys, išlikusi epistoliarinė medžiaga liudija, kad praktiškai jas realizuoti moterims sekėsi kur kas sunkiau. Tam turėjo įtakos konservatyvus visuomenės požiūris bei politinių partijų sukurtą rinkimų į seimus ir savivaldybių tarybas sistemą. Dažnai rinkimų kampanijose kandidatų sąrašuose moterys buvo įrašomos antrajame dešimtuکه. Tai vaizdžiai iliustruoja autorės parengtos rinkimų kampanijų diagramos. Būtinai džiaugtis, kad bent formaliai Lietuvos moterys politines teises išsikovojo gerokai anksčiau negu daugelio Vakarų Europos šalių moterys (pvz., Prancūzijos moterys jas gavo tik 1945 m.).

Racionali disertacijos struktūra (išskyrus porą neesminių pastabų), pasirinkti tyrimo metodai ir kruopšti surinktos medžiagos analizė leido V. Jurėnienei daryti atitinkamas išvadas:

1. XIX a. pab. emancipacijos procesas palietė ir lietuvių, kurios ėmė suvokti švietimosi svarbą. Pirmiausia tai sakyta apie Lenkijos, Rusijos universitetuose ir Moterų aukštuosiuose kursuose studijavusias bajoraites. Šią moterų poreikių kaitą pirmieji pastebėjo varpininkai ir, norėdami patraukti moteris į tautinio judėjimo pusę, išklė moterų lavinimo idėją. Tai tapo svarbiausiu ankstyvojo moterų judėjimo etapo uždaviniu. Be to, XIX a. pab. lietuvių įkūrė pirmą labdaros organizaciją – *Žiburėlis*. Švietimosi poreikis ir labdaringa veikla – bendraeuropiniai moterų judėjimo bruožai. Regioninis bruožas (būdingas ir Lenkijai, Lat-

vijai, Suomijai, Estijai) buvo tautinio ir moterų judėjimų susiliejimas.

Tačiau ankstyvajame etape lietuvių moterų judėjimas plėtojosi lėčiau nei gretimų tautų moterų judėjimai, kurie jau XIX a. pab. „išaugo“ neorganizuoto judėjimo rūbą.

2. 1905 m. įkūrus *Lietuvos moterų susivienijimą* ankstyvasis – neorganizuotas – moterų judėjimo etapas baigėsi. Pirmoji moterų organizacija neapsiribojo reikalavimu suteikti moterims politines teises. Vienas iš jos programinių reikalavimų carinei valdžiai – suteikti Lietuvai autonomiją ir turėti seimą Vilniuje.

3. 1905 m. prasidėjo naujas lietuvių moterų judėjimo etapas – pilietybės suteikimo moterims procesas, kuris užtruko iki 1919 m. Šis etapas pasižymėjo aktyvumu, organizuotumu ir taikiomis akcijomis. Lūžinis laikotarpio taškas buvo I moterų suvažiavimas (1907 m.), kuris atskleidė ne tik socialinę moterų diferenciaciją, bet ir prasidėjusį ideologinį skilimą. Šiam skilimui turėjo įtakos Lietuvoje veikusios politinės partijos.

4. 1920 m., išrinkus moteris į Steigiamąjį Seimą, prasidėjo trečiasis judėjimo etapas – moterų politinių teisių realizavimo. Jis truko iki 1927 m. balandžio. Stipriausia ir įtakingiausia šiuo laikotarpiu buvo katalikiškajai moterų judėjimo srovei atstovavusi *Lietuvos katalikių moterų draugija*, kurią rėmė LKDS (iki 1919 m.) ir LKDP (nuo 1919 m.). Katalikiškos moterų judėjimo srovės atstovės pasižymėjo aktyvumu seimuose (ypač Steigiamajame ir II), dirbo švietimo ir labdaros srityse.

Liberali moterų judėjimo srovė buvo silpna. Dar silpniau moterų pozicijas tuo metu gynė socialdemokratės. Šioms srovėms atstovavo 1922 m. atsikūrusi *Lietuvos moterų sąjunga*, tačiau jos aktyvesnė veikla pastebima tik išrinkus III Seimą.

5. 1918 m. lapkričio–gruodžio mėn., remiantis miestų ir valsčių laikinosiomis taisyk-

lėmis, į valsčių, miestų tarybas buvo išrinkta ir moterų. Bet jų buvo nedaug. 1918 m. gruodį vyriausybės aplinkraštis *Dėlei savivaldybių* suteikė moterims dalines politines teises, leidžiančias moterims naudotis pasyviaja ir aktyviaja savivaldybių rinkimų teise; 1919 m. *Savivaldybių įstatymas* įteisino visuotinį rinkimų principą. Nepaisant to, 3-iajame dešimtmetyje vietos savivaldoje moterų skaičius išliko nedidelis. Aktyviausios buvo Panevėžio apskrities ir miesto bei Telšių apskrities moterys. Bet apskritai moterų organizacijos nepakankamai vertino darbą savivaldoje. 1929 m. ir 1931 m. paskelbti vietos savivaldybių įstatymai nustatė privalomą turto cenzą. Tradiciškai moterys turto nevaldė, todėl jų dalyvavimas savivaldoje tapo dar labiau ribotas. Ketvirtajame dešimtmetyje į savivaldos institucijas buvo išrinktos tik kelios moterys.

6. Nuo 1920 m. lietuvių moterų judėjimas įsijungė į tarptautines moterų organizacijas (Tarptautinę moterų balsavimo sąjungą, Tarptautinę moterų tarybą, Tarptautinę moterų taikos ir laisvės lygą, Tarptautinę katalikių moterų organizaciją ir kt.). 1928 m., įkūrus *Lietuvos moterų tarybą*, tarptautinė veikla tapo dar aktyvesnė. 1929 m. tarybos narės, dalyvaudamos tarptautinių organizacijų kongresuose, kėlė Vilniaus grąžinimo Lietuvai klausimą. Lietuvas atstovės dirbo ir Tautų Sąjungoje.

7. 1918–1927 m. moterų draugijų veikla buvo aktyvi, nes visuomenė, politinės partijos ir vyriausybės palankiai vertino jų veiklą. O XX a. ketvirtajame dešimtmetyje moterų veikla organizacijose dažnai apsiribojo susirinkimų lankymu. Tiesa, negalima kalbėti apie moterų organizacijų veiklą apskritai. Miestuose ji buvo aktyvesnė, o miesteliuose daug kas priklausė nuo mokytojų moterų iniciatyvos. Kaimo moterys daugiausia dalyvavo katalikiškų draugijų veikloje.

8. Ketvirtą moterų judėjimo etapą (1927–1940 m.) galėtume apibūdinti kaip po-

litinių teisų apribojimo laikotarpį. 1927–1928 m. tapo savotišku pereinamuoju tarpsniu, kai aktyviau nesireiškė nė viena moterų judėjimo srovė, nes reikėjo prisitaikyti prie naujų autoritarinio režimo sąlygų.

Šio etapo lyderės buvo liberali ir iš dalies socialdemokratinė moterų judėjimo srovė, kurioms atstovavo 1928 m. įkurta *Lietuvos moterų taryba*. Jos tikslas buvo vienyti moterų organizacijas, koordinuoti jų veiklą. Taryba tikslu nepasiekė, nes daugeliui jos veiksmų nepritarė *Lietuvos moterų sąjunga*. Be to, liberaliai srovei trūko vienybės, o ir socialdemokratės dažnai likdavo opozicijoje liberalėms. Nuo 1930 m. *Lietuvos moterų tarybos* veiklą finansavo tautininkų vyriausybė, taip darydama įtaką jos priimamiems sprendimams, todėl kitoms politinėms jėgoms buvo sunku tikėtis tarybos veiklos savarankiškumo.

Katalikiška moterų judėjimo srovė tuo metu dėl valdžios nepalankumo priverstinai „domėjosi“ tik kultūrine veikla.

9. XX a. ketvirtajame dešimtmetyje lietuvių moterų judėjimas daugiausia dėmesio skyrė tarptautinei veiklai, kadangi sąlygos dirbti savo valstybės naudai buvo nepalankios. Geriausiai neigiamą prezidento ir vyriausybės poziciją į moterų dalyvavimą politikoje atskleidė 1936 m. *Seimo rinkimų įstatymas*, kuris moterims užkirto kelią į Seimą. Todėl IV Seime moterų judėjimas savo atstovių jau neturėjo.

10. II moterų suvažiavimas (1937 m.) parodė, kad lietuvių moterų judėjimas įgyvendino tik nedidelę dalį XX a. pirmojoje pusėje keltų uždavinių: iš dalies buvo realizuotas moterų pilietinis ir politinis lygiateisiškumas, pradėti spręsti moterų švietimo ir kultūros klausimai bei lietuvių moterų judėjimo integravimas į tarptautines moterų organizacijas.

11. Klaipėdos ir Vilniaus kraštų lietuvių moterų judėjimai turėjo šiems regionams būdingų bruožų.

XX a. pradžioje kilęs Klaipėdos krašto lietuvių moterų judėjimas suaktyvėjo tik trečiajame dešimtmetyje, o nuo 1929 m. prasidėjo glaudesnis bendradarbiavimas su *Lietuvos moterų taryba*. Klaipėdos moterų organizacijos daugiausia rūpinosi švietimu, kultūra ir labdariniga veikla. Viena iš silpnųjų šio krašto moterų judėjimo vietų – išsilavinusių lietuvių moterų trūkumas.

Vilniaus krašto moterys savo sąmoningumą demonstravo pirmiausia keldamos Vilniaus gražinimo Lietuvai klausimą. Šiame krašte po 1919 m. atskiros moterų organizacijos nebuvo kuriamos – moterys įsijungė į esančių organizacijų veiklą. Lietuvių moterų švietimu lenkų okupuotame krašte daugiausia rūpinosi studentų sekcija, veikusi *Vilniaus lietuvių studentų sąjungoje*.

Gynimo metu oponentai teigiamai įvertino V. Jurėnienės atliktą darbą ir išsakė kai kurių tyrimo vertės nemenkinančių pastabų. Paminėsiu porą iš jų. Doc. dr. A. Kulakauskas buvo linkęs manyti, kad Lietuvos moterys politines teises gavo ne 1919 m., priėmus Steigiamojo Seimo rinkimų įstatymą. „Jau 1918 m. priimtuose Lietuvos Valstybės Laikinosios Konstitucijos pamatiniuose dėsniuose, jų 22 paragrafe buvo teigiama, kad „visi valstybės piliečiai, vis tiek kurios būtų lyties, tautybės, tikybos ir luomo, yra lygūs prieš įstatymus“. Tad ar negalima politinių teisių suteikimo moterims sieti su šiuo aktu?“ Doc. dr. A. P. Kasparavičius atkreipė dėmesį į kartais nepakankamai kritiškai naudojamus šaltinius. Disertantė savo tekste daug kur vartoja to meto šaltinių terminą *klerikalas, klerikalinis*, kuris, oponento nuomone, „turi neigiamą prasmę ir patys katalikai jo niekada sau netaikė, o tik jų politiniai ir ideologiniai priešai“.

Palankiai disertantės darbą įvertino ir gynimo tarybos nariai. Jie, kaip, beje, ir oponentai, greta daugelio kitų teigiamų disertacijos

bruožų ypač akcentavo išpūdingą šaltinių bazę. Sukaupimą ir pagal pasirinktą planą sistemingai išdėstytą empirinę medžiagą svariai papildė disertacijos priedai. Juose V. Jurėnienė pateikė rezultatus, kuriuos gavo taikydama statistinį analizės metodą. Tai sunkaus ir kruopštaus darbo apvainikavimas, kadangi reikėjo peržiūrėti gausią laikotarpio periodiką, daugybę publikuotų šaltinių, atsiminimų, bemaž 40 archyvinių fondų. Ne mažiau išpūdingas ir literatūros sąrašas. Būtent darbai anglų, lenkų, rusų kalbomis leido disertantei atskleisti

bendraeuropinius moterų judėjimo dėsningumus ir išskirti specifinius tik lietuvių moterų judėjimui būdingus bruožus.

Dera dar kartą priminti, kad V. Jurėnienė gynė eksternu parengtą disertaciją tuo pat metu aktyviai dalyvaudama fakulteto mokslinėje ir pedagoginėje veikloje.

Gynimo tarybos nariai buvo vieningi – Virginija Jurėnienė už darbą *Lietuvių moterų judėjimas XIX a. pabaigoje–XX a. pirmoje pusėje* verta humanitarinių mokslų daktaro laipsnio.

Lirija Steponavičienė